

SVATAVA PŘIBÁŇOVÁ

VÝZNAM POZŮSTALOSTI VLADIMÍRA HELFERTA

V roce 1957 zakoupil Český hudební fond největší část pozůstalosti profesora Vladimíra Helferta a deponoval ji v hudebně historickém oddělení Moravského muzea i s celým zařízením jeho pracovny. Spolu s knihovnou byla v ústavě uložena Helfertova rozsáhlá korespondence a jeho rukopisná pozůstalost a doplňována dále v letech 1958, 1961 a naposledy v nedávné době profesorem Bohumírem Štědrným o přípravný materiál k hymnologickým studiím.

Svou vlastní odbornou knihovnu, pozoruhodnou i bohatou výběrem a čítající 4388 svazků, Helfert po léta systematicky budoval. Soustředil v ní vedle muzikologické literatury také spisy estetické, literární historické, historické a filozofické, časopisy, sbírku libret, kapesních partitur a hudebnin. Helfert v Brně položil základy i dalším dvěma knihovnám: knihovně někdejšího hudebně vědeckého semináře brněnské univerzity a knihovně hudebního archívu nynějšího Moravského muzea — zde však musel vycházet ze zřetele předpokládaných potřeb toho kterého ústavu a z jeho zaměření k určitým úkolům. Ve výběru knih do vlastní knihovny nebyl ničím omezován, ale veden jednak vztahem k nově publikované literatuře, jednak plánem své práce, kterou z počátku charakterizuje zájem o problematiku melodramu, v průběhu dalších let zájem o dílo Bedřicha Smetany, o hudbu na českých zámcích a o českou hudební emigraci zvláště. Sledoval ovšem také nové proudy ve světovém hudebním dění, studoval současně s Mahlerovou tvorbou i dílo Arnolda Schönberga a zajímal se o současnou českou skladatelskou produkci.

Helfertova rukopisná pozůstalost bohužel netvoří ucelený soubor jeho muzikologických prací, poněvadž mnoho bylo zničeno koncem 2. světové války. Z jeho rozsáhlé publicistické a vědecké činnosti, jejíž vyčerpávající přehled podal Ivan Poledňák v *Musikologii* 5—1958, je v pozůstalosti uložen rukopis studie *K dějinám melodramu*,¹ „*Moravští bratři*“ u *durynské Goty*,² část studie *Janáčkovy neznámé opery*,³ *Die Jesuiten-Kollegien der Böhmischen Provinz zur Zeit des jungen Gluck*,⁴ torzo původní i přepra-

---

¹ Dalibor XXX, 1908, 38, str. 296—297; pokrač. 39/40, str. 306—310; 41, str. 320—322.

² Časopis Matice moravské LIII, 1929, 3/4, str. 320—434.

³ Hudební rozhledy I, 1924/25, 3/4, str. 48—55 — Šárka.

⁴ Vyšlo ve sborníku *Festschrift für Johannes Wolf*, Berlin 1929, str. 57—64.

cované verze rukopisu *České moderní hudby*⁵ a konečně torzo jeho monografie o Leoši Janáčkově.⁶ Další část rukopisné pozůstalosti tvoří studijní poznámky k práci o Jiřím Bendovi, rukopisy příležitostných proslavů, časopiseckých referátů a přednášek z doby Helfertova pražského působení, kdy se organizačně podílel na hudebních kursech, pořádaných Osvětovým svazem, a přednášel v komitétu pro uměleckou výchovu; dále skici rozhlasových projevů, řada excerpt ke studovaným tématům, především však Helfertovy univerzitní přednášky. Z přednášek, jejichž podrobný seznam uvedl Bohumír Štědroň ve své studii o Helfertovi v roce 1940,⁷ zůstalo v pozůstalosti třicet: přednášky z prvních dvou semestrů a mnohé další nebyly už nalezeny, období Helfertova počátečního působení na brněnské univerzitě dokumentuje až jeho *Úvod do hudební vědy a Hudba v období romantismu* ze zimního semestru 1922/23. V dalších čteních se nejčastěji věnoval dílu Bedřicha Smetany a tvůrcům doby posmetanovské, české hudební emigraci, dějinám opery, estetiky, kritice, vývoji notového písma a nástrojové hudby, v monografickém přehledu se znovu vracel k dílu Bedřicha Smetany, přednášel o díle Ludwiga van Beethovena, Fryderyka Chopina, Richarda Wagnera, ve dvou semestrech hovořil o svém učiteli Otakaru Hostinském a v zimním semestru 1937/38 o Leoši Janáčkově. Na počátku svého univerzitního působení připravoval Helfert svá univerzitní čtení naprosto podrobně, získané zkušenosti mu umožnily, aby vkládal do přednášek excerpta a glosy, které jej nesvazovaly jako zcela připravený text, ale zřejmě inspirovaly k spontánnímu hluboce fundovanému projevu, navíc umožňovaly podrobnější probrání přednášené látky. Vydávání těchto přednášek by ovšem bylo značně problematické.

Nejrozsáhlejší část Helfertovy pozůstalosti tvoří jeho korespondence, v Ústavu dějin hudby MM je uloženo dosud 6360 dopisů, tento počet ovšem není konečný, roste dalšími získanými soubory a fotokopii Helfertových dopisů. Helfert zůstává v této korespondenci většinou adresátem, jistě proto, že dopisy svých přátel pečlivě uschovával. Korespondence je bohatá a obsažná a umožňuje hlouběji poznat Helfertovu dobu a její představitele, i když je nutno uvážit, že častější osobní styk vlastně omezoval korespondenci s nejbližšími přáteli, i když je z písemného styku zcela nevyloučil, ale naproti tomu zintenzívněl v době, kdy Helfert odešel z Prahy do svého nového brněnského působiště a nechtěl zůstat na okraji hudebního dění. Nadále jej zajímá hudební i divadelní problematika, a to nejen v Praze, ale také v Bratislavě,⁸ v Olomouci⁹ i v Ostravě; trvají rovněž vztahy k pražské univerzitě a jejím představitelům prof. Zdeňkovi Nejedlému, Otakaru Zichovi, Josefu Hutterovi, z dalších pak k Ferdinandu Pujmanovi, Mirko Očadlíkovi, Josefu Plavcovi, Jaromíru Fialovi, Artuši Rektorysovi, Otakaru

⁵ *Česká moderní hudba*. Olomouc 1936.

⁶ Leoš Janáček. *Obraz životního a uměleckého boje*. I. V *poutech tradice*. Brno 1939, Pazdírek.

⁷ Bohumír Štědroň: *Dr. Vladimír Helfert. Přehled práce českého učenice*. Praha 1940. Knihovna Unie českých hudebníků z povolání.

⁸ Koresponduje s Ivanem Ballem, Dobroslavem Orlem a Jindřichem Květem.

⁹ Koresponduje s Emanuelem Ambrosem a Františkem Waicem. Z *dopisů dr. Vladimíra Helferta Františku Waicovi*, in: *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, LIX, 1950, str. 63–76.

Nebuškovi, Václavu Mikotovi a Bohuslavu Tarabovi. Helfert rozvíjí svou publikační činnost, spolupracuje se Společností pro hudební výchovu, s Janáčkovou společností a diriguje v Orchestrálním sdružení. Ve Smetanově jubilejním roce 1924 přednáší v moravských městech o Smetanově díle, v dalších letech připravuje rozhlasové přednášky a pořady, v nichž se snaží přiblížit posluchačům hudební díla 20. století, a značnou pozornost věnuje české soudobé tvorbě — proto měl mezi skladateli vždy mnoho přátel. K nejstarším z nich patřil bezesporu Josef Bohuslav Foerster, pak Vítězslav Novák a Josef Suk, Otakar Ostrčil, Emil Axman, Otakar Jeremiáš, z brněnských především Václav Kaprál a Osvald Chlubna. Helfertův vztah k mladé skladatelské generaci rovněž nebyl nadřazený. — S mnoha dirigenty se Helfert seznámil prostřednictvím Orchestrálního sdružení; Ludvíku Čelanskému, někdejšímu dirigentu České filharmonie, umožnil dirigovat řadu koncertů Orchestrálního sdružení. Ani některé názorové rozdíly, ani Helfertův nesouhlas s instrumentačními úpravami Janáčkovy Lišky Bystroušky nevzdálil Helferta Václavu Talichovi, který se rád na něj obracel, když potřeboval radu k sestavení programu koncertů staré české hudby. V Brně se sblížil zvláště s Břetislavem Bakalou a Milanem Sachsem. — K pisatelům helfertovské korespondence patří také spisovatelé a básníci — Otokar Březina, Jiří Mahen, Bohumil Markalous, Josef Theurer, ale také F. X. Šalda,¹⁰ Arne Novák a Bedřich Václavek, který spolu s Helfertem, Jaroslavem Králem, Bohuslavem Fuchsem a Jiřím Mahenem vydával kulturně politický list Index.

V Brně vykrytalizoval také Helfertův vztah k Janáčkovu — od původního odmítavého postoje až ke vzniku obsáhlé monografie. Několik let před Vladimírem Helfertem přišel do Brna jeho bratr Jaroslav, který se aktivně zúčastňoval českého kulturního dění v Brně a s Janáčkem se setkával na schůzích výboru Klubu přátel umění. Když se v roce 1911 valná hromada Klubu přátel umění usnesla požádat pražské Národní divadlo, aby provedlo Janáčkovu Pastorkyni, podporoval také Jaroslav Helfert tento návrh a o svém postoji bratra informoval.¹¹ Uprostřed válečných let roku 1917 ujišťuje zase Jaroslav Helfert svého bratra, že v Janáčkovu objevil člověka plného živého zápalu a národnostně pevného.¹² 25. května 1918 přednáší Vladimír Helfert v komitétu pro uměleckou výchovu o Národním divadle a české hudbě. V přednášce připomněl Janáčka jako „českého reprezentanta verismu s větším sklonem k lyrismu.“¹³ — V Brně se oba někdejší odpůrci setkávali, často i při společné práci, a Helfertův zájem o Janáčkovu tvorbu stále rostl. 27. června 1924 se však z dopisu Osvalda Chlubny dověděl, že Janáčkův životopis vydává v Hudební Matici Max Brod.¹⁴ Helfert pak uveřejňuje v Hudebních rozhledech studii Janáčkovy neznámé opery¹⁵ a v Národním divadle článek Umělecká osobnost Leoše

¹⁰ Theodora Straková: *Vladimír Helfert a F. X. Šalda*, in: *Časopis Moravského musea XLVI*, 1961, str. 209–223.

¹¹ „... já se též přimlouval,“ píše J. Helfert bratru V. Helfertovi. Dopis uložen v Helfertově korespondenci, sign. B 265.

¹² Dopis uložen v Helfertově korespondenci, sign. B 286.

¹³ Helfertova pozůstalost, sign. S. 46.

¹⁴ Dopis uložen v Helfertově pozůstalosti, sign. B 388.

Janáčka,¹⁶ o který jej požádal Pujman. Ještě před tím však blahopřál Janáčkově k 70. narozeninám s omluvou, že tak pozdě pochopil jeho individuálnost.¹⁷ Janáček na Helfertovu gratulaci reagoval sice poněkud trpce, ale byl šťasten, že si s Helfertem porozuměl: „*To individuum za to nemůže, že jde svou cestou. Věřte mi, že jsou okamžiky, kdy se na sebe, vlastně do sebe dívám jako do druhého člověka a vím jistě, že v pravý čas se svým hlasem ozvu. Bolely mne dříve výpady Dr. Nejedlého, ač nejednou jsem pověděl, že i s ním se jednou srovnám.*“¹⁸ Monografie o Janáčkově, jejíž I. díl Vladimír Helfert dokončoval v dobách pro náš národ tak tragických, uzavřela také Helfertův tvůrčí profil.

Léta 2. světové války poznamenala i kruh Helfertových přátel, takže korespondence z doby mezi dvojím Helfertovým vězněním není rozsáhlá, vždyť Helfert nemohl uchovávat všechny dopisy svých přátel. Je však významná statečností pisatelů, kteří podporovali profesora Helferta v dobách pro něho těžkých, především prof. Graciana Černušáka a prof. dr. Bohumíra Štědrone.

V průběhu 20. a 30. let se kolem Vladimíra Helferta soustředilo mnoho významných osobností hudebního i literárního světa, neboť patřil k stěžejním postavám našeho kulturního života. A korespondence naznačila šíři i hloubku Helfertových zájmů, jeho zodpovědnost a věcnost i lidsky prostý vztah k přátelům i žákům. I z korespondence, Helfertovi adresované, je možno pochopit Helfertovu osobnost.

DIE BEDEUTUNG VON VLADIMÍR HELFERTS NACHLASS

Die Hinterlassenschaft Professor Vladimír Helferts wird seit dem Jahr 1957 im Institut für Musikgeschichte des Moravské muzeum in Brünn aufbewahrt. Sie umfaßt Helferts Fachbücherei mit Sammlungen von Librettos, Taschenpartituren und Musikalien. Der handschriftliche Nachlaß des Wissenschaftlers bietet leider kein abgeschlossenes Ensemble seiner musikwissenschaftlichen Arbeiten, weil vieles gegen Ende des Weltkriegs vernichtet wurde. Trotzdem dokumentiert er deutlich Helferts Schaffensprofil. Die Handschriften umfassen Studien, Aufsätze, Zeitschriftenreferate, Ansprachen, Rundfunkprogramme, Hochschulvorlesungen, Auszüge zu studierten Themen u. a. m. Am umfangreichsten ist Helferts Briefwechsel, der bisher 6360 Nummern enthält/Adressat ist meist Helfert selbst, der ganze Fonds beleuchtet, aber auch die Zeit und ihre Vertreter, Helferts Beziehungen zu Fragen der Musik und des Theaters, bildenden Künstlern und der Komponistengeneration — vor allem auch das Kristallisieren seiner Einstellung zu Leoš Janáček von der ursprünglichen Ablehnung bis zur Entstehung einer umfangreichen Monographie.

Im Laufe der zwanziger und dreißiger Jahre versammeln sich um Vladimír Helfert zahlreiche bedeutende Persönlichkeiten der musikalischen und literarischen Welt, gehörte er doch zu den Trägergestalten unseres Kulturlebens. Der Briefwechsel umreißt die Breite und Tiefe von Helferts Interessen, er läßt sein Verantwortungsbewußtsein, seine sachliche und menschliche Beziehung zu Freunden und Schülern erkennen.

¹⁵ Hudební rozhledy I, 1924/25, 3/4, str. 48—55 (Šárka); pokrač. 10, str. 164—167 (Počátek — Osud).

¹⁶ Národní a Stavovské divadlo II, 1925, č. 36.

¹⁷ Dopis uložen v Janáčkově korespondenci, sign. A 1142.

¹⁸ Dopis uložen v Helfertově pozůstalosti, sign. B 418, datováno 15. 7. 1924.